

РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ У СФЕРІ ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМ БУДІВЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Калько Д.О.,
аспірант Національної академії управління,
м. Київ, Україна

Калько Д.О. Розвиток наукової думки у сфері порушення екологічних норм будівельного законодавства.

Вказується, правова охорона навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального природокористування та екологічної безпеки в будівництві потребують не лише належного виконання суб'єктом екологічних правовідносин своїх прав та обов'язків, але й захисту їх від порушень з боку інших суб'єктів, поновлення прав та законних інтересів учасників цих правовідносин, притягнення винних осіб до відповідальності. Саме юридична відповідальність є тим інститутом екологічного законодавства, який забезпечує механізм локалізації та блокування протиправної поведінки і стимулює суспільно корисні дії людини в будівельній сфері, становить міру захисту суспільства та його членів від правопорушень, захищає інтереси особи, суспільства і держави, є формою реагування держави на порушення встановленого порядку суспільних відносин.

У статті досліджено наукові погляди щодо проблем порушення екологічних норм будівельного законодавства, подано формулювання авторського терміна порушення екологічних норм будівельного законодавства. Визначено, що злочинами у сфері порушення норм будівельного законодавства є суспільно небезпечні, кримінально-протиправні, умисні або необережні діяння (дії або бездіяльність) з застосуванням будівельної техніки, будівельних знарядь, засобів, джерел, способів та обстановки їх здійснення, вчинені фізичними, осудними, службовими, неслужбовими та приватними особами.

Автор приходить до висновку, під злочинами у сфері порушення норм будівельного законодавства слід розуміти суспільно небезпечні, кримінально-протиправні, умисні або необережні діяння (дії або бездіяльність) з застосуванням будівельної техніки, будівельних знарядь, засобів, джерел, способів та обстановки їх здійснення, вчинені фізичними, осудними, службовими, неслужбовими та приватними особами (громадянами України, громадянами зарубіжних країн, особами без громадянства та тими, що мають подвійне громадянство), яким виповнився вік кримінальної відповідальності за ці злочини, що посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатofункціональної збалансованої системи життєдіяльності тваринного, рослинного світу і людини, її охорону, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи, в яку входить і людина (фізична особа), яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, і у наслідок підготовки, спорудження, експлуатації та демонтажу будівельних споруд завдають цим відносинам істотної шкоди, передбаченої конкретними статтями Особливої частини КК України, або ставлять їх під загрозу заподіяння такої істотної шкоди.

Ключові слова: будівельне законодавство, екологічні норми, безпечність будівництва, кримінальна відповідальність.

Kalko D. Development of scientific thought in the field of violation of environmental standards of building legislation

It is indicated that the legal protection of the natural environment, the provision of rational nature management and environmental safety in construction require not only the proper fulfillment by the subject of environmental legal relations of their rights and obligations, but also their protection from violations by other subjects, renewal of rights and legal interests of the participants of this legal relationship, bringing guilty persons to justice. It is legal responsibility that is the institution of environmental legislation that provides a mechanism for the localization and blocking of illegal behavior and stimulates socially useful actions of a person in the construction sector, is a measure of protection of society and its members from

offenses, protects the interests of the individual, society and the state, is a form of the state's response to violation of the established order of social relations.

The article examines scientific views on the problems of violation of environmental norms of construction legislation, presents the formulation of the author's term violation of ecological norms of construction legislation. It was determined that crimes in the field of violation of construction legislation are socially dangerous, criminally illegal, intentional or negligent actions (actions or inaction) with the use of construction equipment, construction tools, means, sources, methods and circumstances of their implementation, committed by physical, criminal, official, non-official and private persons.

The author comes to the conclusion that crimes in the field of violation of construction legislation should be understood as socially dangerous, criminally illegal, intentional or negligent actions (actions or inaction) with the use of construction equipment, construction tools, means, sources, methods and circumstances of their implementation, committed physical, judicial, official, non-official and private persons (citizens of Ukraine, citizens of foreign countries, stateless persons and those with dual citizenship) who have reached the age of criminal responsibility for these crimes that encroach on relations regarding conditions (relationships), which ensure the existence of a multifunctional balanced system of vital activity of the animal, plant and human world, its protection, rational use and reproduction of such a single system, which includes a person (natural person), which will guarantee a natural environment that is safe for life and health, and in consequence of preparation, construction, operation and dismantling of construction structures cause significant damage to these relations, provided for by specific articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, or put them at risk of causing such significant damage.

Key words: construction legislation, ecological norms, construction safety, criminal liability.

Актуальність теми. Правова охорона навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального природокористування та екологічної безпеки в будівництві потребують не лише належного виконання суб'єктом екологічних правовідносин своїх прав та обов'язків, але й захисту їх від порушень з боку інших суб'єктів, поновлення прав та законних інтересів учасників цих правовідносин, притягнення винних осіб до відповідальності. Саме юридична відповідальність є тим інститутом екологічного законодавства, який забезпечує механізм локалізації та блокування протиправної поведінки і стимулює суспільно корисні дії людини в будівельній сфері, становить міру захисту суспільства та його членів від правопорушень, захищає інтереси особи, суспільства і держави, є формою реагування держави на порушення встановленого порядку суспільних відносин [1; 2, с. 235].

Стан наукової розробки проблеми. Науковці, що досліджують актуальні теоретичні та практичні проблеми запровадження і розвитку демократичних засад державного управління в Україні, вважають, що прогрес суспільства та демократії пов'язаний з відповідальністю як юридичним інститутом та відповідальною поведінкою кожного учасника суспільних відносин. У суто юридичному сенсі це передбачає збільшення обсягу нормативного регулювання задля зміцнення демократичних засад публічного управління [3, с. 300]. Саме тому практика кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки у сучасних умовах набуває важливого та пріоритетного значення у системі національного законодавства переважної більшості держав світового співтовариства. Це є очевидним і незаперечним фактом, продиктованим існуючими умовами соціальної реальності, адже від ефективного та дієвого захисту екологічних благ та інтересів соціуму залежить їх подальше життєзабезпечення і майбутнє. Як правило, найзначнішого негативного впливу докільню в цілому та його окремим компонентам, зокрема, завдає саме господарська діяльність, яка здійснюється з порушенням та недотриманням екологічних вимог, правил та стандартів. І хоча, Кримінальний Кодекс України (далі КК України) передбачає у ст. 236 відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, але на практиці, при кваліфікації даних діянь, виникає ряд труднощів у визначенні характеристик саме екологічних правил та вимог у будівництві і їх відмінностей від технічних, пожежних та інших вимог [4, с. 551].

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є систематизація наукових поглядів щодо проблем порушення екологічних норм будівельного законодавства. Завданням статті є формулювання авторського терміна порушення екологічних норм будівельного законодавства.

Основний матеріал. У юридичній літературі можна зустріти твердження, що об'єктом цих складів злочинів є відносини: з порушення правил виробництва, промислів, з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання, самі природні багатства, блага, що охороняються кримінальним правом: сама природа, природні об'єкти, екологічна

безпека як особливо важливі та неперехідні цінності [5, с. 11-12]; природоохоронні відносини спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також на науково обґрунтоване, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального економічного стану біосфери [6, с. 286]; суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення їх різнобічних потреб [7, с. 22]. Крім того, О.Л. Дубовик вважає об'єктом досліджуваних злочинів комплекс фактичних суспільних відносин, їх правової форми і матеріальної оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціальних потреб і гарантує її безпеку [8, с. 176].

Але, система екологічних злочинів, як система особливої природи, має свою специфіку, породжену природою права. Право – особливе явище об'єктивно-суб'єктивної природи, з притаманними тільки йому принципами та законами виникнення, побудови, функціонування та розвитку. А.А. Ушаков, визначаючи головну властивість права як «особливу форму ідеального відображення буття», вказує, що: «будучи ідеальною категорією в світі явищ, правова норма є суб'єктивним вираженням об'єктивного, в ній об'єктивне і суб'єктивне живуть як зрощена єдність змісту і форми» [9, с. 92]. Інформаційні зв'язки, що йдуть від суспільства про наявність тих чи інших, приміром, технологій будівництва, активізують правотворчу діяльність держави, яка в свою чергу виробляє відповідні норми, ефективність функціонування яких перевіряється практикою. Тому наскільки реально система норм, що передбачають кримінальну відповідальність за екологічні злочини, буде відповідати об'єктивним суспільним процесам, – настільки ефективним буде вирішення завдань, поставлених перед цією системою [10, с. 116].

На підставі проведеного аналізу варто зазначити, що родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є суспільні відносини з при вроду умов, що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого, безпечного для життя і здоров'я навколишнього природного середовища [4, с. 552].

Дослідження проблем юридичної відповідальності в системі охорони навколишнього природного середовища у будівництві було продовжено іншими українськими науковцями-правниками. Зокрема, у 1981 р. виходить друком видання С.М. Кравченко «Матеріальна відповідальність в системі охорони природи» [11, с. 35]. Незважаючи на те, що назва роботи була обмежена лише одним із видів юридичної відповідальності – матеріальною, її зміст виходив за площину цих меж і торкався не лише проблем матеріальної, але й адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності у сфері охорони довкілля. На думку авторки, юридична відповідальність є одним із найважливіших правових засобів вирішення екологічних проблем, слугує зміцненню законності та правопорядку в цій сфері суспільних відносин [2].

Аналіз поняття та видів відповідальності в системі охорони довкілля надав можливості С.М. Кравченко дійти висновку про недоцільність об'єднання правових норм, що встановлюють юридичну відповідальність у цій сфері, у комплексний, міжгалузевий інститут природоохоронної відповідальності. На думку авторки, при класифікації видів юридичної відповідальності за ознакою галузевої належності слід виділити адміністративну, кримінальну, дисциплінарну, майнову (матеріальну) відповідальність [11, с. 36].

Щодо цього О.Л. Дубовик та А.Е. Жалинський зазначають, що кримінальний закон двоїсто окреслює групу екологічних злочинів: «а) прямо відображаючи це в диспозиції норми; б) встановлюючи відповідальність за діяння, які можуть нанести шкоду також і навколишньому середовищу» [8, с. 70]. В цьому випадку представляється доцільним говорити не про групу екологічних злочинів, а про загальну систему кримінально-правових норм, що мають своїм завданням охорону навколишнього природного середовища. Дана система охоплює систему власне екологічних злочинів, безпосереднім об'єктом яких є навколишнє природне середовище, та систему норм екологічного характеру, куди необхідно віднести сукупність наведених вище норм [10, с. 117].

Що ж стосується основного безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил екологічної безпеки у процесі будівництва, то він визначається у юридичній науці хоча і по-різному за формою, але є однаковим за змістом. Так, М.І. Мельник та М.І. Хавронюк визначають в якості основного безпосереднього об'єкта екологічну безпеку як умову життєдіяльності людини, флори, фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання робіт, пов'язаних з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища [12, с. 629].

В.К. Матвійчук вважає, що для складу злочину «Порушення правил екологічної безпеки» основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони стану навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення умов життєдіяльності людини, флори і фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання будівельних робіт, пов'язаних з експертизою проектів, з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища коли мова йде про невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, а також є суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони екологічної безпеки в частині ліквідації й усунення недоліків екологічного забруднення територій, що зазнали такого забруднення, небезпечними речовинами або випромінюванням [13, с. 72]. Аналогічно визначає даний об'єкт цього складу злочину і О.О. Дудоров [14, с. 629].

Є.Н. Жевлаков, критикуючи зазначені вище підходи до визначення поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, вірно вказуючи на те, що оцінка ефективності кримінальної відповідальності і застосування кримінально-правових санкцій цілком пов'язано з аналізом протиправної поведінки, з чітким вивченням його моделі, сам дає визначення з тих же позицій. А саме, що екологічні злочини – це суспільно небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на суспільні відносини зі збереження якісно сприятливого природного середовища, раціонального використання його ресурсів і забезпечення екологічної безпеки населення [15, с. 27].

У кримінально-правовій літературі поняття «екологічний злочин» починає застосовуватися лише з початку 80-х років як аналог поняття «злочин у сфері охорони природи». За останні роки помітні намагання науковців щодо визначення єдиних критеріїв і підходів до вирішення проблеми дефініції. Проте в цілому говорити про те, що ця проблема є розв'язаною, передчасно. Не можна вважати досконалими визначення, що наведені в енциклопедіях. Так, автори юридичній енциклопедії визначають екологічні злочини як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на екологічну безпеку, тобто на об'єкти природи, раціональне використання та охорону яких забезпечують нормальні умови життєдіяльності людей і задоволення їхніх матеріальних потреб [16]. На нашу думку, ототожнення у наведеній дефініції екологічної безпеки з об'єктами природи суперечить її загальноприйнятому розумінню. Формальним та таким, що не розкриває сутність поняття, є визначення, наведене у популярній юридичній енциклопедії: «Екологічне правопорушення – протиправне діяння (дія або бездіяльність), що порушує встановлений в Україні екологічний правопорядок» [17, с. 129].

Зауважимо, що визначення екологічних злочинів (правопорушень) через екологічний правопорядок (або ж встановлений законодавством порядок охорони і раціонального використання природних ресурсів) є доволі розповсюдженим у науковій літературі (М.І. Ветров, В.В. Петров, П.Ф. Повеліцина, Н.Л. Романова). Такий підхід у сучасній науковій літературі піддається справедливій критиці, адже відповідно до нього об'єктом злочину є не самі суспільні відносини, а їх наслідки як результат дії права (тобто порядок, що суперечить загальноприйнятій концепції об'єкта) [18, с. 44]. Більш деталізованим є визначення екологічних злочинів, сформульоване Г.С. Поліщуком у Міжнародній поліцейській енциклопедії: «Екологічні злочини (злочини проти довкілля) – передбачені кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій» [19, с. 323]. Недоліком цієї дефініції є, на наш погляд, надмірна «насиченість» її змісту, що, очевидно, виникає через прагнення автора якомога повніше та детальніше описати характеристики суспільних відносин, що є об'єктами злочинного посягання. Зрозуміло, що поняття «екологічні злочини» не може суперечити загальному поняттю злочину, сформульованому ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України. Відтак, ознаками екологічних злочинів є суспільно-небезпечність діяння, кримінальна протиправність, винність, вчинення суб'єктом злочину (тобто фізичними, осудними особами, які досягли віку кримінальної відповідальності за злочини даної категорії). Водночас таке визначення не має ознак, що відрізняють екологічні злочини від інших категорій. Визначення такої ідентифікуючої ознаки неможливо без уточнення специфіки відповідних об'єктів, тобто відносин в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем. Відтак, у дефініції маємо враховувати норми екологічного законодавства, зокрема статті 5, 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», які визначають об'єкти правової охорони навколишнього природного середо-

вища, а також містять перелік посягань, за вчинення яких встановлюється відповідальність відповідно до екологічного законодавства [20; 21, с. 71].

Дослідження концептуальних засад окремих видів юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства в будівництві було проведено Б.Г. Розовським у його монографічній праці «Правове стимулювання раціонального природокористування» [22, с. 232]. У вступі до цієї роботи автор наголосив, що ним зроблені пропозиції щодо вдосконалення регулювання природоохоронних правовідносин, наводиться недолугість пропонованих закликів до посилення відповідальності за забруднення навколишнього середовища, повного стягнення з винних осіб заподіяної шкоди без урахування реальних технічних і економічних можливостей суспільства забезпечити бажаний рівень антропогенного впливу на біосферу.

Автором були досліджені питання юридичної відповідальності за заподіяння екологічної шкоди, стимулювання раціонального природокористування за допомогою норм трудового права, а також підвищення ефективності кримінальної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. На його думку, вирішення проблем, що виникають у сфері правового регулювання відносин природокористування, створює потужну базу для подальшого вдосконалення трудового, адміністративного та інших галузей права. На сучасному етапі, вважає Б.Г. Розовський, головна перепона у створенні бездоганного механізму юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства і правового стимулювання раціонального природокористування – відставання технічних засобів контролю за станом навколишнього природного середовища. Наявна контрольно-вимірвальна апаратура не завжди дозволяє систематично й достовірно ідентифікувати джерела шкідливих викидів, що надходять в атмосферне повітря і водні ресурси, оперативно проводити якісну і кількісну їх оцінку з метою застосування до винних осіб відповідних санкцій [2].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, потрібно зазначити, що під злочинами у сфері порушення норм будівельного законодавства слід розуміти суспільно небезпечні, кримінально-протиправні, умисні або необережні діяння (дії або бездіяльність) з застосуванням будівельної техніки, будівельних знарядь, засобів, джерел, способів та обстановки їх здійснення, вчинені фізичними, осудними, службовими, неслужбовими та приватними особами (громадянами України, громадянами зарубіжних країн, особами без громадянства та тими, що мають подвійне громадянство), яким виповнився вік кримінальної відповідальності за ці злочини, що посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи життєдіяльності тваринного, рослинного світу і людини, її охорону, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи, в яку входить і людина (фізична особа), яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, і у наслідок підготовки, спорудження, експлуатації та демонтажу будівельних споруд завдають цим відносинам істотної шкоди, передбаченої конкретними статтями Особливої частини КК України, або ставлять їх під загрозу заподіяння такої істотної шкоди.

Список використаних джерел:

1. Нерсесянц, В.С. Общая теория права и государства [Текст]: учебник / В.С. Нерсесянц. М., 1999. С. 523; Общая теория права и государства [Текст] / под ред. В.В. Лазарева. М., 1994. С. 204; Теория государства и права [Текст]: учебник / под ред. О.В. Мартышина. М., 2007. С. 398; Комаров, С.А. Общая теория государства и права [Текст]: учебник. Изд. 7-е. М.; СПб., 2004. С. 388.
2. Гетьман А.П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. Проблеми правової відповідальності : монографія / В.Я. Тацій [та ін.]; за ред.: В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків, 2014.
3. Демократичні засади державного управління та адміністративне право [Текст]: монографія / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Юрид. думка, 2010. С. 300.
4. Антонюк У.В. Кримінально-правова характеристика об'єкта злочину за порушення правил екологічної безпеки в Україні. Держава і право. 2010. Вип. 50. С. 548–553.
5. Гавриш С.Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: Дис. ... доктора юрид. наук. Х., 1994. С. 11-12.
6. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посіб. Х.: Українська юридична академія, 1994. С. 286.
7. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ. СПб.: Юридический центр Прес, 2002. С. 22.

8. Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. Причины экологических преступлений. М.: Наука, 1988. 240 с.
9. Ушаков А.А. Право – субъективный образ объективного мира. Известия ВУЗов. Правоведение. 1973. № 2. С. 90–99.
10. Архипов О.М. Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів. Правова держава. 2005. № 8. С. 109–118.
11. Кравченко С.Н. Материальная ответственность в системе охраны природы [Текст]. Киев: Вища шк., 1981. 54 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2001. С. 629.
13. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. К.: Азимут Укр, 2005. С. 72.
14. Дудоров О.О. Відповідальність за злочини проти довкілля: науково-практичний коментар розділу VIII Особливої частини нового КК України. Бердянськ: АРІУ при ЗДУ, 2001. С. 629.
15. Жевлаков Е.Н. Экологические преступления и экологическая преступность. М.: Белые альвы, 1996. 96 с.
16. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: Укр. енцикл., 1998. URL: <http://leksika.com.ua/19980614/legal>.
17. Популярна юридична енциклопедія / [І.С. Чиж, В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, Е.Ф. Демський, С.Е. Демський, О.В. Лавринович, В.Ф. Погорілко]. К.: Юрінком Інтер, 2002. . 528 с.
18. Баранівський В.Ф. До проблеми сучасного розуміння поняття «злочини проти навколишнього природного середовища». Юридична наука. 2015. № 6. С. 42–48.
19. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / за ред. Є.М. Моїсєєва, Ю.І. Римаренка, В.Я. Тація, Ю.С. Шемшученка. К.: Атіка, 2007. Т. IV. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. 968 с.
20. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page4>.
21. Турлова Поняття «екологічні злочини»: до проблеми визначення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 6. Том 3. 2015. С. 69– 72.
22. Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования [Текст]. Киев: Прав. думка, 1981. С. 232.